

*Александар Новаковић**
Институт за политичке студије, Београд

ЗАМИШЉЕНОСТ И(ИЛИ) ИЗМИШЉЕНОСТ НАЦИЈЕ**

– о Андерсоновом одређењу нације –

Сажетак

Овај рад се бави Андерсоновим одређењем нације као „замишљене“ заједнице. Проблематизује се однос појмова замишљања и измишљања и указује на теоријску и практичну плодност приказаног одређења али и упућује на могуће приговоре оваквој концепцији „нације“. Андерсонова дефиниција не само да представља отклон од марксистичке перцепције овог феномена (на самим тим и становишта овог аутора), већ не даје право ни националистичком глорификовању национализма. У питању је пре свега методолошки концепт који нам може бити од помоћи у анализи текућих друштвених дешавања и допринети нашем разумевању комплексности самог проблема, његових добрих и лоших страна. Овакав приступ проблематици национализма нарочито може бити користан у разматрању процеса кроз које пролазе источно европске земље у транзицији.

Кључне речи: нација, замишљање, измишљање, вернакулари, праве заједнице

Размишљања о феномену „нације“ и „национализма“ крећу се од отвореног одбацивања и самог појма „нације“ до безупитног прихватања свега онога што из њега произлази. Данас, не са-

* Истраживач сарадник у ИПС, Београд

** Рад је настао у оквиру научног пројекта “Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији (149057 Д), који се реализује у оквиру Института за политичке студије у Београду, а финансира Министарство за науку и технолошког развоја Републике Србије.

мо у политичкој стварности већ и у политичкој теорији подела на оне који покушавају да нацију виде као нешто чврсто утемељено, готово онтолошки структурирано и оне који на све начине настоје да укажу на сву ефемерност овог феномена указујући на факте његове генезе, као историјског конструкта а не самониклог и „природног“ процеса, онемогућава објективно и плодно размишљање о овом, надасве сложенем и важном друштвеном феномену. Појавом књиге Бенедикта Андерсона *Нација замишљена заједница* направљен је не само теоријски пробој и помак у односу на јалову поделу на присталице „за“ и „против“ већ и успостављен модалитет размишљања о феномену нације на начин који омогућава да се и у практичном погледу, у смислу текућих политичких контроверзи, нарочито друштава у транзицији, укаже на могуће позитивне и негативне импликације одређених схватања, или како би Андерсон рекао, „замишљања“ нација.

ЗАМИШЉЕНОСТ И ИЗМИШЉЕНОСТ НАЦИЈЕ

У размишљању о овом проблему поћи ћу од одређења нације и национализма које је увео Бенедикт Андерсон у својој књизи *Нација: замишљена заједница*.¹⁾ У разматрању проблема национализма Андерсон полази од троструке парадоксалности овог појма. Иако *модерног* порекла он се доживљава као *исконски, давнашњи*, те објективна научна анализа не може да стекне право свог ширег важења.²⁾ За већину људи овај појам представља нешто што је настало у давној прошлости. Моћ „бивања нацијом“³⁾ је толико велика да никаква научна истина (у Поперовом смислу) не може да уздрма важење овог појма. Друга парадоксалност овог појма се састоји у томе што је он формално универзалан у смислу социо-културног концепта а да је истовремено изразито партикуларан. Тако постоји један основни концепт генерисања идентитета који се одређује преко речи „нација“ а да истовремено постоји велики број појединачних нација које се у већој или мањој мери разликују (ова парадоксалност би се могла изразити у хегеловским разматрањима дијалектичког проблема општег-посебног). И најзад, *трећа* па-

1) Бенедикт Андерсон, *Нација замишљена заједница*, Плато, Београд 1998. год.

2) Овим се не заговара никакав *сциентизам* већ се упућује на чињеницу која је документована кроз мноштво историјских случајева и о чему је писао још Ернест Ренан у свом знаменитом есеју „Шта је народ?“. Видети: Ернест Ренан, „Шта је народ?“, Свети Сава, Београд, 1883.

3) „Бивање нацијом“ (*nation-ness*) је још један Андерсонов појам. Нав. дело 16. стр.

радоксалност произилази из велике политичке моћи коју поседује овај феномен а са друге стране његове слабе интелектуалне залеђине. Национализам није успео да створи велике мислиоце који би дали његово теоријско оправдање.

На ове парадоксе покушава да понуди одговоре Андерсенова дефиниција нације. По његовом мишљењу нација се одређује као „замишљена политичка заједница, и то замишљена као истовремено инхерентно ограничена и суверена“⁴⁾. Она је ограничена због тога што и највеће нације имају ограничен број својих припадника, односно како то Андерсон каже „ниједна нација не замишља да се поклапа са људским родом“⁵⁾. Оне су, са друге стране, суверене јер је историјски суверенитет прешао са краљева и династија као посредника између „неба и земље“ на суверенитет припадника једне нације. Ипак, својство нације по коме се она разуме као нешто *замишљено* представља окосницу Андерсоновог одређења којим се постижу две ствари. Прво, избегава се есенцијалистичко и онтолошко квалификовање „суштине“ нације. Нације не поседују своју суштину *по природи* (антиесенцијализам одређења) нити постоје по природи (антионтолошки сегмент одређења) већ настају помоћу „замишљања“. Друго, оваквим одређењем постиже се продуктивност у методолошком смислу јер се избегава сврставање „за“ и „против“ национализма чиме се постиже комплексније разумевање статуса, вредности и улоге национализма у савременим политичким контекстима. Уколико се анализа креће методом која подразумева одбацивање национализма (под овим или оним разлогом) или пак, обратно, методом његовог величања и истицања, онда се не могу понудити објашњења случајева земаља у којима је национализам играо важну улогу у прихватању и изградњи вредности либералне демократије као и тамо где је представљао препреку. Феномен нација и национализма ће бити тумачен подједнако са страстима супротних смерова. Стога Андерсонова дефиниција представља теоријски утемељено и практично поткрепљено гледање на феномен национализма. Но, да видимо шта заправо Андерсон подразумева под „замишљеном заједницом“. Зашто он користи управо овај термин? Овај израз му омогућава да направи одређену диференцију између различитих појава са двоструким смислом. С једне стране он жели да истакне одређено својство које је карактеристично за појам нације и национализма а са друге стране да од-

4) Исто, 17. стр.

5) Исто, 18. стр.

реди прави опсег производње и примене овог својства. Пошто ће о оном првом бити речи касније важно је рећи нешто о овом другом.

За разлику од „замишљених“ заједница за сврху анализе се може користити од њих различит појам „правих“⁶⁾ заједница. Таква заједница се може заснивати по Андерсону, само на личном познавању људи који формирају ту, „праву“ заједницу. У том смислу нечија породица представља „праву“ заједницу, такође се у њу могу укључити пријатељи или комшије, познаници које та особа виђа. У таквој заједници постоји личан и реалан контакт између припадника заједнице; особа у оквиру заједнице познаје све те људе и он/а и они/е заједно чине један одређени хоризонт заједништва-смисла. Другим речима исказано, тај хоризонт се успоставља на реалном нивоу.

Андерсон не користи израз „праве“ заједнице нити о ономе што би представљало контрарни појам појму замишљене заједнице говори у својој књизи.⁷⁾ Његово примарно интересовање је везано за питање национализма. Међутим, постоји једна могућност – која би се могла искористити за критику овакве концепције нације – релативизовање значења ове дефиниције преко расплињавања њеног смисла. Могло би се рећи да је појам „замишљања“ исувише растегљив појам и да је његова примена готово универзална и апсолутна. Наиме, чак и сваки лични контакт, упознавање и познанство, подразумева рад имагинације те је у извесном смислу увек *замишљен*. Одатле би следило да би се говор о нацији као *замишљеној* заједници могао односити и на „праве“ заједнице те би и „праве“ заједнице заправо биле „замишљене“! Овај аргумент, иако поседује одређену снагу у томе што му се не може оспорити важење чињенице да је имагинација свеприсутна у сазнајном процесу, пати од замке солипсизма. Наиме, иако је у конкретним ситуацијама међусобног упознавања људи укључено и замишљање приликом креирања могућег заједништва, не може се занемарити оно што је примарно у овом процесу – *лични контакт*. Тај контакт је физички у широком смислу, рукујемо се, видимо се, разговарамо. Тек на тај начин *почиње* да се успоставља и креира нека врста зајед-

6) Овај термин овде има само употребу у смислу помоћи при анализи феномена „замишљене“ заједнице. Јер као што ћемо видети касније и *замишљене* заједнице су праве али у једном посебном смислу.

7) Појам „замишљене“ заједнице треба да омогући теоријско разумевање феномена нације и национализма а не да понуди теоријску алатку за јасно омеђавање једне од неке друге заједнице. Захтев за таквим одређењем једног феномена је можда својствен математици али не и друштвеној науци.

ништва која касније може да пређе у чвршћу форму заједништва, једне групе на пример или породице, комшилука итд. За разлику од тога нација се *примарно* и *првобитно* формира на *имагинарном* плану. Никада се не ступа у непосредан контакт са Нацијом, она се упознаје *посредно*. Дакле, *визија* нације се ствара првенствено на *имагинарном* пољу.⁸⁾

Међутим, то што нација представља *замишљену* заједницу по Андерсону не имплицира да је она *измишљена* заједница. Могуће неразумевања појма замишљања које даје ова дефиниција потиче од оне врсте размишљања и аргументисања које управо сам Андерсон жели да преиспита, правећи отклон спрам једног доминантног размишљања у оквиру марксистичке школе мишљења. Иако и сам долази из круга теоретичара ове оријентације, Андерсоново разумевање феномена национализма се не исцрпљује у познатом марксистичком анимозитету и стратегији негирања људске потребе за овом врстом припадништва и идентитета (указивањем на ефемерност и историчност национализма али и самих нација). По том схватању национализам значи само привремену етапу у развоју човечанства а продукт је патологије „буржуаских друштвених односа“ (Маркс, Енгелс). У том смислу национализам представља патолошку појаву која треба да доживи своје „превредновање“ или „превазилажење“ (*aufhebung*). И заиста, уколико бисмо прихватили тумачење појма замишљања у смислу измишљања онда се ни ово Андерсоново одређење не би разликовало од већ постојећих одређења поменуте оријентације. Измишљена заједница је могућа као плод фикције. Тако се може измислити заједница X са становницима планете X. Такву врсту и рад имагинације не треба мешати са Андерсоновим појмом замишљања који треба да објасни реалне и сложене друштвене процесе који генеришу смисао „бивања нацијом“. Стога *нације и национализми представљају реалне феномене чија се производња врши на имагинарном плану*.

Но ни такво смештање проблема национализма и нације у оквир патолошког није неразумљиво и (практично) неоправдано када се имају у виду све катастрофе до којих је довела идеологија „крви и тла“. Стога и Андерсонов отклон спрам оваквог разумевања национализма није идеолошке већ критичке природе која укључује размишљање о једном теоријски плодном одређењу. Међутим,

8) На пример путем породичног утицаја и система званичног образовања где се деца упознају са националном симболиком, историјом, културом и традицијом. У том смислу едукација нужно укључује и прихватање националне митологије као и генералног разумевања тога шта конкретну нацију чини специфичном.

да би овај појам национализма и нације добио некакав позитиван смисао потребно је одредити начин настанка овог феномена проблематизујући, по Андерсоновом мишљењу, његове културне корене. На тај начин се кроз објашњење референцијалног оквира друштва пре и уочи појаве нација, жели објаснити корен настанка модерног национа. Тај референцијални оквир је представљао владајући хоризонт смисла уопште. Њега су испуњавала два културна система: *верска заједница и династичко краљевство*.⁹⁾

У време доминантности културног система верске заједнице разлике између заједница су се успостављале на основу конфесионалне припадности. За разлику од модерне форме заједнице у којој друштвена подела иде по линији припадности овом или оном национу, предмодерне заједнице се разликују у односу на припадност једној или другој религијској заједници. Бити *хришћанин* или *муслиман*, а не бити Енглеz или Немац, била је основа идентификације и самоидентитета. Ову чињеницу често занемарују данашњи националисти. Верска заједница се успостављала помоћу система знакова, идиограма који су били познати њеним члановима. Иако нису говорили истим језицима њихово споразумевање је *a priori* било могуће на основу ових идеограма. Слика Христа, симбол вина или ускршње јаје представљали су интеграционе и идентификационе факторе који су превазилазили утицај разлика везаних за мноштво вернакулара. Међутим, општи медијум овог разумевања представљао је за сваку заједницу *језик*. У случају хришћанства латински, у исламској заједници арапски итд. По Андерсону „идеограми кинеског, латинског и арапског били су еманиције реалности, а не само произвољно и уметно створен систем за њезино представљање“.¹⁰⁾ Реалност се успостављала на основу тих идеограма и они су представљали материју замишљања које је производило заједништво. Међутим, оно што у великој мери диференцира ову врсту заједнице од њене модерне форме (која се профилише кроз нацију) представља „нагон за обраћањем“ својствен религијама. Управо због тога што се „бити човеком“ није поимало у смислу националности¹¹⁾ обраћање је било пожељно и могуће на широкој основи.

9) Исто, 28. стр.

10) Исто, 24. стр.

11) Интересантно је видети шта за поимање једног просечног националисте представља став људи који не држе до националне самоидентификације. Према њима су националисти у неким случајевима чак мање трпељиви – називајући их „тикве без корена“, него према националистима других нација. (Ернест Гелнер сматра да за националисте „корени представљају симболе аутентичног хуманитета“. Видети у *Notions of Natio-*

Други културни систем представља династичко краљевство. Успостављени смисао овог културног система је од касног средњег века стално слабио.¹²⁾ Ослањајући се на Ојербаха (Erich Auerbach) Андерсон разлоге овог слабљења види у истраживању неевропског света које је проширило видике и у „уназађивању самог светог језика“.¹³⁾ Динамичка структура класичног монархијског суверенитета представљала је потпуну супротност суверенитета модерне националне државе. Док је у првом случају суверенитет подарен одозго – од самог бога а важење се простире онолико колико то одговара тренутној династичкој политици, дотле „према модерном поимању, сувереност се државе поштује и проводи безусловно и једнако на сваком четворном центиметру законом покривена подручја“.¹⁴⁾ Класични, монархијски суверенитет су карактерисале порозне границе које су често биле плод како ратова тако и породичних аранжмана.

Међутим, ни урушавање класичних монархија након великих револуција нити слабљење важећег смисла који су поштовале верске заједнице нису били сами по себи пресудни чиниоци настанка нације и национализма. За то је по Андерсону било заслужно стварање *нове концепције поимања времена*. Док је вечност религијског смисла била усидрена у сваком тренутку повести и представљала само један исти тренутак који је вечно истрајавао у садашњости обзнањујући у сваком тренутку божански поредак, дотле је нови поредак времена базиран на појму празног времена (испуњеног спољашњим карактеристикама једног календара) отворио нови начин разумевања света. Тако је разбијена залеђена структура светог времена и на површину је избило бесконачно много појединачних тренутака које је сада требало повезати у одређен смисао. *Spiritus movens* оваквог процеса растакања доминантног смисла представљао је развој *штампе*.

Тако долазимо до кључа за разумевање настанка нација и национализма. По Андерсону они су условљени дакле, као што је већ речено, не само растакањем владајућег смисла и система већ настанком и развојем *капитализма, штампе и неумитне разновр-*

nalism, ed. by Sukumar Periwal, CEU, Budapest, London, New-York, 1995. стр. 4.) Ово поготово у случају када су ти „безкоренаши“ припадници исте нације као и они који их критикују.

12) Исто, 25. стр.

13) Исто, 26. стр.

14) Исто, 28. стр.

ности људских језика.¹⁵⁾ Ова три фактора су дакле била кључна за развој „бивања нацијом“. Тако *штампани језици* представљају темеље националне свести на три начина:

- створили су унифицирана поља размене и комуникације испод латинског и изнад вернакулара;
- штампарски капитализам је учврстио језик што је током времена допринело представи његове древности;
- штампарски капитализам је створио језике власти другачијих од старих управних вернакулара.¹⁶⁾

Кроз анализу узрока настанка овог феномена објашњава се *модерност* нације и национализма. Појава нација и „бивања нацијом“ се приближно може временски одредити. По Андерсону неке нације започињу своје формирање већ у 15. и 16. веку, али се већина европских нација формира у 18. и 19. веку. Да би употпунио свој одговор везан за поменуте парадоксе Андерсон уводи у разматрање базичне моделе на основу којих су нове нације стварале своја друштвена уређења. У основи су се искристалисала два модела, један креиран на америчком континенту и европски модел. Овде наравно, није могуће разматрати детаљно њихове разлике и генезу како то овај аутор чини. Ипак, важно је рећи да они представљају оне матрице помоћу којих су разни „крадљивци идеја“ стварали своје нова нација. У том процесу старе династичке структуре прихватају „нова правила игре“ трансформишући своју наднационалну особеност у националну. Тако долази до формирања такозваног „службеног национализма“, ¹⁷⁾ полако границе државе постају и границе нације. Појава „службеног национализма“ настаје као одговор на револуције из 1848. године и на захуктали рад филолога.¹⁸⁾

Тиме постаје објашњива велика разноврсност заједница успркос универзалности самог феномена нације. Оне су настајале процесом замишљања преко основних модела уз задржавање локалних специфичности. „Општост“ модела произашлог из повесних околности и новог схватања времена попуњена је *локалним* замишљањима („посебностима“). Тако настају „нације“. Међутим, како се овај појам може опеарационализовати? Заправо, да ли је овај појам теоријски плодан и практично оперативан? Одговором

15) Исто, 51. стр.

16) Исто, 50. стр.

17) Исто, 83. стр.

18) У том смислу је и Србија пратила развојни пут националних држава. Позната је улога Вука Караџића везана за увођење народног језика.

на ова питања даће се суд о смислености Андерсоновог одређења али и указати на могуће проблеме који из њега проистичу.

*

Андерсоново одређење нације методолошком смислу омогућава да се феномену национализма не прилази из угла вредносног оцењивања, како је то често случај у стручној литератури. То је методолошки смислено и корисно решење јер се избегава начелно осуђивање/похвала овог феномена, већ се могућим упућивањем на посебне политичке праксе и случаје документују његови позитивни/негативни ефекти. Јер национално осећање увек постоји код многих припадника једног народа, као и осећај националне припадности, идентитета једне нације. Док је спецификација овог феномена могућа на различите и често супротстављене начине који укључују различите наклоности/ненаклоности, оријентације, гледишта и ставове припадника исте нације то није могуће доћи до једног, јединственог и чврсто омеђеног концепта „замишљања“ нације. Како начин замишљања нација није истоветан ни за припаднике исте нације, не постоји један једини или званични начин „замишљања“ који би припадао свакој нацији понаособ. То са друге стране не значи да се за одређене, конкретне примере уплива национализма у политику не може установити да ли представљају продуктивне или непродуктивне политичке појаве, већ само то да у начелном погледу стратегија која у национализму види *по себи* позитивну или негативну појаву (стратегија карактеристична за супротстављене стране левице и деснице), није функционална. Кључна последица могуће примене оваквог метода у анализи текућих збивања нарочито у земљама у транзицији састоји се у томе што се одговорност за спровођење и креирање одређене политике тражи пре свега на нивоу деловања политичких актера а не у вољи бирачког тела (или једног народа). Овим поступком се не имплицира ирелевантност утицаја бирачког тела на креирање политике - јер је бирачко тело оно које *бира* политичке актере - већ се само жели рећи да политичка одговорност за успех/неуспех транзиције/реформи *пре свега* лежи у деловању политичких актера.¹⁹⁾

Дакле, разматрање феномена национализма не повлачи нужно његову вредносну оцену – што представља најзначајнији допринос

19) Бирачко тело се опредељује за основне правце кретања у једном друштву и одређене политике. Каква ће бити текућа политика и спровођење ових основних праваца зависи од самих политичких актера, не од бирачког тела.

Андерсоновог одређења - нарочито када се овај феномен разматра у односу према савременим транзицијским процесима, што је од пресудне важности и за разматрање питања транзиционих кретања у Србији. Овај релаксирајући приступ иначе веома запаљивој материји политичког дискурса омогућава да се од случаја до случаја, од групе земаља до неке друге групе земаља, размишља о савременом феномену национализма. Општи закључак који се намеће на основу оваквог размишљања указује на то да у *неким* случајевима, национализам *може* имати позитивну улогу у мобилизацији становништва ка прихватању неопходности структуралних промена у друштву.²⁰⁾ Вредносно неутралним приступом једном овако важном феномену добија се огромна предност у односу на она становништва која полазе од његове позитивне или негативне перцепције. На теоријском плану то значи да се један феномен промишља у својој сложености, а на практичном, постају могућа различита објашњења успеха/неуспеха одређених реформских политика. Намеће се закључак да у примени овог методолошког приступа, захваљујући Андерсоновој дефиницији, национализам не представља нити добро нити зло по себи, те да се о оцени његових учинака у појединим друштвима морају узети у обзир и други фактори. Тако, на пример, није исто поредити националистичке тенденције, на пример, у политици чешког председника Вацлава Клауса и текућу дневну политику у Србији која дубоко „уважава“ националне обзире. У једном случају имамо земљу која је у много аспеката довршила своју транзицију и осигурала статус консолидоване демократије те се поред других сличних земаља једне веће заједнице нашла пред изазовом најновијих покушаја европског протекционизма и регулације, а у другом случају имамо земљу која далеко заостаје у транзицији и у којој институције слободног тржишта заправо и не постоје те и није квалификована за дилему пред којом стоје земље прве категорије.

Resume

The first part of the essay is dealing with elaboration of Benedict Anderson's definition of nationalism as "imagined community". The author of the essay thinks that this definition is *stricto sensu* methodological one and should be seen as such. As methodological concept "nation as imagined community" gives us theoretical benefits that can-

20) Наравно, овакве импликације које следе из оваквог разумевања нације сам Андерсон није извлачио, али се оне, по мишљењу аутора овог текста, нужно приликом операционализације оваквог схватања.

not be given by any existing definition of nation that followed form phenomenological considerations. That means that any definition that is supposed to give some real explanation of “what is” nation trough some “material” criteria (language, common ethnical background, territory) is not plausible and doom to fail since there are many examples of existing nations which are not included or cannot be included by any of these definitions. On the other side, methodological definition offered by Anderson does not say “what nation is”, it rather gives us sufficient elements for our understanding of the complexity of the phenomenon. Pointing out to various kinds of nationalism and showing that there is a way to think and speak about nations and nationalism and not be *a priori* placed into any of divided and opposed clubs of “pro” and “contra” nationalism.

The second part of the essay concerned with the major contribution of Anderson definition. Namely, being methodological concept it offers value neutral perspective on the nationalism as social phenomenon. That means that we can speak about nationalism *as positive or negative phenomenon* depending on social contexts and orientation of nationalism in those specific contexts. We cannot determine what nationalism is apart from the situation “on ground” which constitutes crucial component for the operational value of Andersons’ definition. Therefore, only by analysis of nationalisms and societies in concrete processes and contexts we can determine whether nationalism can be seen as destructive force or creative and positive energy of society in question.

ОСНОВНА ЛИТЕРАТУРА

- Arash Abazadeh, „Does Liberal Democracy Presuppose a Cultural Nation? Four Arguments“ u *American Political Science Review*, Vol. 96, No. 3, 2002.
- Arash Abizadeh, „Historical Truth, National Myths and Liberal Democracy: On the Coherence of Liberal Nationalism“, *The Journal of Political Philosophy*, Volume 12, Number 3, 2004.
- Arash Abizadeh, „Liberal Nationalists versus postnational social integration: on the nation’s ethno-cultural particularity and ‘concreteness’“ u *Nations and Nationalism*, 10 (3), 2004.
- Бенедикт Андерсон, *Нација замишљена заједница*, Плато, Београд 1998.
- David Miller, *On Nationality*, Oxford, University Press, 1995.
- Ернест Ренан, „Шта је народ?“, Свети Сава, Београд, 1883.
- Иван Јанковић, „Либерални Национализам“, www.katalaksija.com.

- Милена Пешић, Александар Новаковић, *Слобода и јавност: одређење, проблематизација и значај*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.
- Младен Лазих, *Систем и слом: Распад социјализма и структура југословенског друштва*, Филип Вишњић, Београд 1994.
- *Notions of Nationalism*, ed.by Sukumar Periwal, Central European University Press, Budapest, London, New York, 1995.
- Yael Tamir, *Liberal Nationalism*, Princeton University Press, 1993.

Aleksandar Novakovic

IMAGINING AND (OR) INVENTING THE NATION

- On Anderson's Definition of the Nation –

Summary

This essay deals with Anderson's concept of nation as "imagined community". The relationship between notions of "imagination" and "fabrication" is being problematised and further implications drawn by showing the theoretical and practical fruitfulness of this notion and possible objections to this concept of "nation". Anderson's definition is not just making drift from Marxist animosity toward nationalism – and from the authors' intellectual background, it also does not gives support to nationalist's glorification of the phenomenon. It is methodological concept, that can be used in real contexts analysis and help us to understand the complexity of the phenomenon, its good and bad sides. This kind of approach to the phenomenon of nationalism has its special benefit in helping us to understand the transitional processes in east European countries.

Key-words: nation, imagination, fabrication, vernaculars, real community